

Sadik Idrizi Aljabak

Aromunsko-vlaški tragovi u Gori

1. Uvodni dio

Pitanje porijekla Gorana¹ (stanovnika oblasti Gora na Šar-planini) više decenija zaokuplja mnoge istraživače sa prostora Balkana pa i šire. Posebno je to interesovanje pojačano u periodu raspada Jugoslavije, zapravo, proteklih dvadesetak godina.

Do sada smo se sretali sa mišljenjima po kojima su Gorani srpskog, makedonskog, bugarskog, dakle slovenskog porijekla, ali i sa stavovima i mišljenjima prema kojima su Gorani turskog ili albanskog porijekla. Stavovi većine dosadašnjih autora i njihov odnos prema ovom pitanju bili su determinirani nacionalnim porijeklom autora. Uvijek su, do sada, o Gori pisali drugi, i uvijek su ovo pitanje postavljali i tretirali u kontekstu balkanskih etničkih razgraničenja.

Zaista, sa retkim izuzecima, svi koji su se latili pera da opišu Gorane radili su to kako bi dokazali da su ovi zapravo dio "njihovog" naroda, a nikako autentična pojava na ovim prostorima. Uostalom, dovoljno je vidjeti "naučni opus" srpskih, bugarskih, makedonskih, turskih i albanskih naučnika, etnologa, folklorista i istoriografa pa shvatiti da su Gorani sve samo ne ono što su zaista. I pojedini autori koji potiču iz Gore i koji se zadnjih decenija bave ovim pitanjem, a kojih je istina manji broj, ovo pitanje posmatraju u zavisnosti od uticaja kojem su izloženi, u zavisnosti od sredine u kojoj su živjeli i školovali se, ali i od ideologije kojoj su pripadali.

Najveći broj autora je do sada zastupao tezu o srpskom porijeklu Gorana, odnosno stanovnika Gore. Manji broj prihvata da su makedonskog, a neznatan dio, uglavnom iz albanskog dijela Gore, svrstava ih u Albance. U posljednje vrijeme javlja se i manja grupa autora koja Gorane vidi kao Turke ili, čak, kao Bugare.

Najzad, ne manje je značajna teza po kojoj su Gorani Muslimani, odnosno Bošnjaci. U ovom radu ću manje govoriti o ovoj tezi, koju inače zastupam, da bih, koliko je to moguće, ostao neutralan po ovom veoma osjetljivom pitanju. Inače, Gorani su se u nacionalnom pogledu u najvećem postotku izjašnjavali kao Muslimani na popisima 1961, 1971, 1981 i 1991.

Mnogi ljudi u posljednje vrijeme traže odgovor na pitanje ko su Gorani, odakle su došli i kada su naselili ove prostore. Ovo su samo neka pitanja koja postavljaju obični ljudi ali i intelektualci (ili oni koji se tako osjećaju). Nikada ne dajem kratak odgovor, jer takvog odgovora i nema. Uvijek pokušavam da problem postavim u naučne okvire, da ukažem na balkansku historijsku maglu. Jer, na ovim prostorima je u prošlosti dolazilo do velikih pomjeranja stanovništva koja ne prestaju ni danas. Mnogi su narodi vremenom nestali. Ostali su samo tragovi u toponimiji ili u historijskom pamćenju. U svakom narodu na ovim prostorima ima više slojeva i različitih etničkih naslaga i nigdje stvari nisu sasvim jednostavne i proste. Uvijek postoji opasnost da se, ukoliko date kratak odgovor, nađete u situaciju iz koje se ne možete lako izvući. Samo nekoliko pitanja o sudbini nekih balkanskih naroda:

¹ Pojam *Goranin* se u ovom radu koristi u mikro-etničkom i regionalnom smislu i nema nacionalnu komponentu koja je u opticaju u zadnjih petnaestak godina

Gdje su Kumani, Pečenezi i Hazari? Šta je sa Aromunima, Turcima-Jurucima, Tatarima? Kakva je sudbina Bogumila i pokreta kojem su pripadali? Torbeši i Pomaci i njihova veza sa bogumilskim pokretom? Mogu li se iz historijskog pamćenja izbaciti vjekovi turske vladavine na ovim prostorima (1445-1912)? Period prije dolaska Turaka i dva vijeka bugarske dominacije na Balkanu, pomjeranje stanovništva tokom krstaških ratova i prodor Arapa u Evropu?

Pitanja je, zaista, mnogo i odgovor nikada ne može biti lak i jednostavan.

O ovome sam i do sada pisao sa velikim oprezom, jer, ponavljam, postoji ogromna opasnost da se pogreši ukoliko se da jednostavan odgovor.

Kada je u pitanju etnogeneza Gorana, smatram da se ovdje radi o višeslojnom etničkom supstratu u koji su sublimirani mnogi balkanski pa i širi elementi. Zbog toga je potrebna neutralna i nepristrasna analiza.

U ovom radu ne želim govoriti o porijeklu stanovnika Gore na način na koji je do sada rađeno i o čemu je do sada toliko pisano, nego ću svoju pažnju usmjeriti samo ka jednom segmentu, a to su *aromunsko-vlaški* ostaci i tragovi koji su do danas sačuvani u Gori. Takođe, u ovom radu ne želim dublje analizirati torbeško-bogumilski element koji je nesporan, ali koji nije čisto etnički, već, prije svega, predstavlja religijsku i socijalnu kategoriju.

Bogumilstvo nije etnički ograničeno, već je, u većem ili manjem obimu, prisutno kod gotovo svih balkanskih naroda, pa i šire. Isto tako ne želim da se bavim pitanjem nacionalnog izjašnjavanja Gorana u protekih pola vijeka koje je isključivo bilo vezano za muslimansku naciju, dok se u zadnjih petnaestak godina jedan značajan dio okreće bošnjaštvu. Proces formiranja nacija na Balkanu od sredine XIX stoljeća do danas je još u toku. To je veoma kompleksno pitanje koje zahtijeva detaljniji naučni pristup i analizu.

Ali, ako želimo da se ozbiljnije bavimo ovim pitanjem, moramo sagledati kako je do sada tretirana ova materija od drugih autora i kakva je bila sudbina Vlaha (Aromuna) na prostoru Balkana u vremenu velikih seoba naroda i dolaska Slovena na Balkansko Poluostrvo, a posebno u periodu srednjega vijeka. Zapravo, želimo dati kratak pregled dosadašnjih naučnih istraživanja ovog fenomena sa posebnim osvrtom na simbiozu sa slovenskim narodima, odnosno sloveniziranje Aromuna.

2. Ko su Aromuni?

Ko su bili Aromuni ili Vlasi i gdje su ponikli? To je jedno od najspornijih pitanja u historiji Balkana. I o ovom pitanju su do sada pisali mnogi autori, ali i dalje ostaje mnogo dilema i nepoznanica.

Vlasi su dan-danas raštrkani po mnogim dijelovima Balkana; najveća je njihova koncentracija u gorju Pindus na sjeveru Grčke, ali ima ih i u Bugarskoj, Makedoniji, Albaniji i Srbiji, a ostataka vlaškog stanovništva naći ćemo i na Istarskom poluostrvu. Po tradiciji su bili stočari i pastiri i moglo bi se reći da su napola bili nomadi jer su gonili stada, katkad i na velike udaljenosti, s redovite ljetne ispaše na redovitu zimsku ispašu na nekom drugom mjestu. Neki su se od njih obogatili prodajom svojih stočarskih proizvoda: vune, sira i stoke. Mnogi su se proćuli u 18. i 19. stoljeću kao trgovci, domaći i međunarodni. Ti se poslovi nisu mijenjali u toku stoljeća; jedna bizantska pjesma iz 12. stoljeća spominje vlaški sir koji je bio na glasu u Carigradu, i vlašku kabanicu, širok, crn ogrtač bez rukava ili talagan, koji se još može vidjeti na plećima balkanskih čobana. Neki drugi bizantski pisci spominju vlaško tjeranje stoke iz jednog kraja u drugi. Njihovo jedino drugo

zanimanje u to doba bilo je vojničko; kao žilavi gorštaci bili su cijenjeni zbog svoje srčanosti, a kao dobavljači konja bili su dobro došli u svakom ratnom pohodu.

U prvim zapisima Vlasi se često spominju kao prilično prolazna pojava nalik na sjenu. Selili su se iz jednog kraja u drugi, govorili lokalne jezike i stapali se sa lokalnim stanovništvom. U dokumentima kasne Vizantije govori se o “Bugaro-albano-vlasima“, pa čak i o “Srbo-albano-bugaro-vlasima“. Samo ime “Vlah“ potiče od riječi kojom su stari Sloveni nazivali narode što su govorili latinske ili romanske jezike – odatle “Wallachian“, “Walloon“ i (tek posrednom primjenom) “Welsh“.²

Vlasi su odvajkada govorili po dva jezika, a kako sami nisu nikad bili u upravnom aparatu, jezik koji je očuvan u zapisima o njima nije nikad njihov. Ipak, imamo nekih svjedočanstava o njegovoj upotrebi, uz pojavu vlaških osobnih imena u zapisima kao što su Ursul ili Šarban.³

Pred najezdom Južnih Slovena, balkansko staro romansko stanovništvo povlačilo se u planine. Oni koji su dospjeli u planine prilagodili su se novoj životnoj sredini na taj način što su prešli na stočarstvo. Kao stočari u planini oni su bili prinuđeni na odnose simbioze sa stanovništvom u podnožju planina, sa Grcima na jednoj i Slovenima na drugoj strani. Simbioza je dovodila nužno do bilingviteta, a iz bilingviniteta se lako prelazilo i utapalo u drugu etničku zajednicu.⁴

Proces poslovenjivanja Vlaha u simbiozi sa Slovenima počeo je, svakako, vrlo rano, ali je najstarija potvrda iz 11. vijeka. Godine 1066. pobunili su se protiv vizantijske vlasti Grci, Bugari i Vlasi u Tesaliji. Juna 1066. Nikulica, strateg teme Helade, imao je sastanak sa predstavnicima pobunjenih Vlaha u Larisi u kući Vlaha Berivoja. Slovensko ime jednog vlašskog glavarara rečit je dokaz da su ti Vlasi bili pod snažnim uticajima okolnih Slovena.”⁵ U kasnijim srednjovjekovnim dokumentima mnogi Vlasi se javljaju sa slovenskim imenima. To je kod mnogih autora često stvaralo zabunu, te su Vlahe poistovećivali sa Slovenima. U jednom dubrovačkom dokumentu iz 1384. godine pominje se Vlah Gugna Dragoschvich Blacus. (Inače, prezime Gugna je do danas sačuvano u Brodu.)

Govoreći o Mijacima i Torbešima (od kojih se Gorani gotovo i ne razlikuju) u Zapadnoj Makedoniji, njihovom porijeklu i vezama sa Aromunima, Jovan Cvijić kaže: “Stapanje je moglo ići ovako: U velikoj davnini ovo je bila oblast naseljena aromunskim stočarima, koji su živeli u privremenim letnjim naseljima. U srednjem veku su u nju prodrli Sloveni i između se sa ovim starincima, osnivajući po svojoj prilici svoja sela. Usled ove mešavine i dodira nastalo je poslovenjavanje Aromuna. Sloveni su se od njih naučili na daleka stočarska kretanja, od njih su primili tip sela, pečalbu, isto tako i neke delove ženske nošnje...”⁶

A o etničkim promjenama Cvijić kaže: “Ovde se upravo mogu pratiti jasni i mladi tragovi istih etničkih promena, koje su se zbivale posle doseljenja Slovena na Balkansko Poluostrvo. Ova mlada pretapanja Aromuna su samo poslednji odjeci. Staro se balkansko stanovništvo povlačilo u planine i napuštajući stari način života odavalo se stočarstvu. Slovenske mase, koje su se sve više množile, postepeno su prodrle i u najskrivnije kutove i poslovenjavale Aromune; neke su grupe poslovenjene tek u najbližoj prošlosti, druge još nisu potpuno.”⁷

² Noel Malcolm, *Povijest Bosne*

³ Isto,

⁴ Milenko S. Filipović, *Struktura i organizacija srednjovekovnih katuna*, Simpozijum (Sarajevo, 1963.) str. 51

⁵ Isto, str. 52

⁶ Jovan Cvijić, *Balkansko poluostrvo*

⁷ Jovan Cvijić, isto

A o simbiozi Aromuma i Slovena na području Makedonije Cvijić kaže: "Na osnovi ovih posmatranja sam mislio da su ovi makedonski Sloveni proizišli iz mešavine Slovena s Aromunima. Docnije mi se ukazala prilika, da ispitam poreklo nekoliko od ovih grupa i uverio sam se, da su postale stapanjem stočarskih, možda i pečalbarskih, Aromuna sa slovenskom masom."⁸

Cvijić govori i o islamizaciji Aromuna, za koju kaže da nije bila česta pojava: "Neobična stvar, vrlo retko se islamiziraju; jedino su se u malo većoj masi islamizirali u Meglenu u južnoj Makedoniji, gde su se najpre izmešali sa doseljenim Pečenjezima, pa su potom, pre 200 – 220 godina islamizirani."⁹

I historičar Jireček govori o jezičkoj asimilaciji Vlaha koja je, na neki način, predstavljala i početak promjene nacionalnog identiteta: "Kako su Vlasi bili stanovništvo rasejano i bez ikakve veze, nisu mogli dugo vremena održati svoj jezik. Pošto se izvjesno vrijeme govorilo na oba jezika, prevladao je, najzad, slovenski."¹⁰

Cvijić analizira i psihičke osobine Aromuna, koje su dosta zanimljive i poklapaju se sa onima kod goranske, odnosno, torbeške populacije:

"Vrlo su interesantni psihički uticaji Aromuna, jer su oni jedna vrlo izrazita i jasno određena grupa. Oni nemaju svoje istorije i nemajući nikakvih istorijskih uspomena imaju potpuno praznu dušu u nacionalnom pogledu. To su ljudi čija je plašljivost postala poslovice. Živeli su zaista vekovima u neprekidnom strahu počevši od rimskih zavojevanja Balkanskog Poluostrva i od najezde Slovena na Poluostrvo, kroz ceo Srednji vek, pa ponovo do svršetka turske vladavine. U njihovoj su duši ostali tragovi ove zaplašenosti: nepoverljivi su i prožeti sitnim moralom potištenih. Jedino čime je njihova duša ispunjena to je žudnja za tekovinom i usled nje neprekidna rabota. Nema sredstva, koje bi oni smatrali za nedopušteno, kada dobiti vodi...Kod svih je razvijeno cicijaštvo i tvrdičenje...Međutim, njihovo nacionalno osećanje ostaje neodređeno ili bez dubine..."

O Vlasima (Aromunima) su pisali mnogi autori iz gotovo svih balkanskih zemalja i šire. Najznačajnije radove o Aromunima do sada ostavio je poznati njemački naučnik Gustav Weigand koji je u naučnu literaturu uveo ime Aromuni (Armini) On je prihvatio ovo ime jer im ono najviše odgovara, budući da oni za sebe kažu da su Armini. Weigand je proučavao kulturu, jezik i biće balkanskih Vlaha i do danas ostao među najznačajnijim istraživačima u ovoj oblasti.

3. Dosadašnja interesovanja za Goru

Ko se do sada interesovao i ko je pisao o porijeklu Gorana(ca)? Kako je do sada tretirano stanovništvo Gore u pogledu porijekla i nacionalne pripadnosti?

O Gori su pisali autori gotovo svih balkanskih naroda pa i šire. Vrlo je malo neutralnih stavova po pitanju nacionalne pripadnosti Gorana. Većina autora Goru proučava sa unaprijed utvrđenim zadacima i planovima, a to je dokazati kako ovo stanovništvo u etničkom i historijskom smislu pripada narodu iz kojega dolazi i autor. Ponekad se, u cilju postizanja postavljenih planova, potpuno zanemaruju historijske promjene i okolnosti koje su uslovile formiranje novih nacija. Kao da se želi zaustaviti historijski hod, ili vratiti historija unazad kako bi se zadovoljili nacionalistički apetiti. Zbog toga do danas i nema pravih naučnih i neutralnih analiza ovog problema.

⁸ Jovan Cvijić, isto

⁹ Jovan Cvijić, isto,

¹⁰ Konstantin Jireček, Istorija Srba

3.1. Od srpskih autora o Gori su pisali: Panta Srećković, Spiridon Gopčević, Jovan Cvijić, Jefto Dedijer, Jovan Hadživasiljević, Jovan Trifunovski, Miodrag Vasiljević, Mil. Milojević, Milisav Lutovac, Mitar Pešikan, Radivoje Mladenović i mnogi drugi. U projekte su bile uključene i čitave nacionalne institucije. Srpska akademija nauke i umetnosti je preko svojih instituta nekoliko godina radila na velikom projektu pod imenom GOS (Gora, Opolje i Sredska).

Svi srpski autori, gotovo bez izuzetka, Gorane tretiraju kao Srbe. Vjerovatno je tu tezu prvi pokrenuo ruski konzul u Prizrenu Ivan Stepanovič Jastrebov 70-tih godina XIX vijeka. On je boraveći u Prizrenu obišao Goru i ostavio značajne podatke iz toga perioda. Kasnije je većina srpskih autora u službi državne politike nastavila da Gorane prikazuju kao dio svog naroda. Mahom koriste izraze Srbi muhamedanci, islamizirani Srbi, poturčenjaci, poarbanašeni Srbi i slično.

Pantelija Srećković u drugoj polovini XIX vijeka referiše o čuvanju pravoslavne tradicije u Gori. On je ostavio prve zapise narodnih priča iz Gore u knjizi o Sinan paši¹¹ mada to nisu klasične priče, već bi se mogle nazvati pripovjednom građom. Kasnije su tokom XIX stoljeća sličnu pripovjednu građu koristili i zapisivali ruski konzul u Prizrenu Ivan Stepanovič Jastrebov i profesor prizrenske bogoslovije Petar Kostić. Svim pomenutim autorima prikupljanje narodnih umotvorina nije cilj, već su to radili usputno, uz ostala istraživanja.

Međutim, prvi koji se ozbiljnije bavio narodnim stvaralaštvom Gore bio je Miodrag Vasiljević. Njegova knjiga *Jugoslavenski muzički folklor I* donosi 400 narodnih melodija koje se pjevaju na Kosovu.¹² Među njima je 47 narodnih melodija iz Gore i tekstovi pjesama sa označenom akcentuacijom.¹³

Ipak, smatramo da je Jastrebov među prvima pokrenuo tezu o srpskom porijeklu stanovnika Gore. On je još u drugoj polovini XIX vijeka, pisao o “turčenju” stanovnika Gore:

“Docnije se Gora poturčila; u gomilama su Srbi počeli veru menjati od pre 200 godina.”¹⁴ Ovi njegovi stavovi o prelasku na islam stanovnika Gore, donekle se poklapaju sa turskim defterima. Naime, ako je prošlo 200 godina od prihvatanja islama u Gori do sredine XIX vijeka, to znači da se ovaj proces dogodio sredinom XVII vijeka. I prema turskim defterima početak islamizacije u Gori se vezuje za sredinu XVI vijeka a završetak za sredinu XVII stoljeća.

Putopisac Spiridon Gopčević piše: “Na obroncima Šar-planine žive razbacani ostali Srbi koji su delimično zaboravili svoj jezik. Govore jedan mešani oblik srpskog i albanskog. Oni se nazivaju Goranima.”¹⁵

Prema Jefti Dedijeru Gorani su Srbi muhamedanci.¹⁶ A Jovan Hadži Vasiljević smatra da su “svi Gorani srpskog porekla”¹⁷

Mitar Pešikan, analizirajući lične antroponime turskih popisa iz 1452 i 1455. godine, došao je do zaključka da su oni nesumnjivo srpski i na osnovu toga

¹¹ Panta Srećković, *Sinan paša*, Beograd, 1865.

¹² Miodrag Vasiljević, *Jugoslavenski muzički folklor I*, Prosveta, Beograd, 1950.

¹³ Značajan prilog proučavanju običajne i muzičke tradicije Gore dala je i Dankinja Birte Trerup (Birthe Trearup) koja je prikazala goransku svadbu sa posebnim osvrtom na muzičku tradiciju koja prati svadbene običaje. Ona je na engleskom jeziku objavila knjigu o svojim istraživanjima, ali mi nije poznato da li je knjiga i prevedena na naš jezik. (Birthe Trearup, *Narodna muzika prizrenske Gore*, Rad XIV kongresa folklorista Jugoslavije u Prizrenu, 1967).

¹⁴ I. S. Jastrebov, *Podatci za istoriju srpske crkve*, Beograd, 1879.

¹⁵ Spiridon Gopčević, *Stara Srbija i Albanija*, Beograd, 1890.

¹⁶ Jefto Dedijer, *Kosovska Stara Srbija*, Beograd, 1913.

¹⁷ Jovan Hadživasiljević, *Muslimani nače krvi u Južnoj Srbiji*, Beograd, 1924.

zaključuje da su Gorani prije islamizacije bili pravoslavni Srbi.¹⁸ Isto mišljenje ima i o goranskim toponimima iz turskih i srpskih izvora ovoga perioda.

Jovan Cvijić je pisao o “poarbašenom srpskom stanovništvu” u šarplaninskim župama:

“I šarske župe Ljuma, Opolje, Gora, u nekoliko i Sirinić, naseljene Arbanasima i u njima je poarbanašeno srpsko stanovništvo. Samo su se Srbi u prizrenskoj župi Sredskoj potpuno održali”, te nastavlja, “U šarplaninskoj župi Opolju proces arbanizovanja izvršio se tek u toku XVIII i XIX veka. Ovaj je proces najdocnije bio u župi Gori, čije stanovništvo još govori srpski, tu je do skora bilo porodica od kojih je jedan deo bio pravoslavni i srpski, drugi muslimanski i arbanaški.”¹⁹

Milisav Lutovac je, tragovima Jastrebova i Petra Kostića, prvi put obišao Goru tideskih godina XX stoljeća. To je čovjek koji je napisao knjigu *Gora i Opolje*²⁰ i koji je veoma zaslužan za stvaranje srpske opcije u Gori. Stavovi Lutovca su samo nastavak nečega što Srpska akademija radi gotovo vijek i po, počevši od Načrtanja Ilije Garašanina, preko Stevana Moljevića, do Projekta GOS iz devedesetih godina prošloga vijeka.

U periodu nakon Drugog svjetskog rata počinje pojačano interesovanje srpskih autora za Goru. Najprije je pomenuti Milisav Lutovac 1955. godine objavio knjigu *Gora i Opolje*. Svoja istraživanja je započeo još prije Drugog svjetskog rata (1934-35.god) a nastavio poslije rata. Njegovi stavovi su sa čisto srpskih pozicija i uklapaju se u planove Srpske akademije čiji je član bio. On izvodi zaključak po kome je Gora naseljena “Srbima muslimanske vere” kao i da je u Gori “održan etnički kontinuitet od srednjeg veka do danas”. Govoreći o stanovništvu Gore i Opolja on kaže: “Etnički procesi su se razvijali drukčije u Gori, a drukčije u Opolju. U Gori je staro srpsko stanovništvo primilo islam, ali je zadržalo jezik. Obrnuto, u Opolju su izgubili i jezik i veru podležući asimilaciji doseljenih i pomuslimanjenih Arbanasa”. Goranski antropološki tip Lutovac opisuje kao pretežno “smeđe kompleksije, pravilnih slovenskih crta lica” a pominje i “cincarski i juručki elemenat koji se brzo asimilovao”.²¹

Akademik Pavle Ivić, koji se ubraja u najznačajnije srpske dijalektologe, smatra da je zapadnomakedonska podloga goranskog govora očigledna. On je u svojoj knjizi *Iz srpskohrvatske dijalektologije*, 1991. godine zapisao: “Najzad, muslimansko slovensko stanovništvo u Prizrenskoj Gori govori dijalektom čija je zapadnomakedonska podloga očigledna.”²²

Radivoje Mladenović je radio doktorsku disertaciju sa temom goranskog govora. On goranski određuje “kao prelazni, mešovinski makedonsko - srpski govor”. On je po pitanju jezika našao kompromisno rješenje. U svojim istraživanjima došao je do stava: “O goranskom se na osnovu aktuelnog jezičkog stanja ne može govoriti kao makedonskom ili srpskom govoru, već se on može definisati kao tip prelaznog govora, mešovitog govora, koji je, verovatno, nastao u bilingvnoj sredini, na graničnom području dvaju jezika - srpskog i makedonskog.”²³

¹⁸ M i t a r P e š i k a n, *Stara imena iz donjeg Podrinja*, Beograd, 1985.

¹⁹ J o v a n C v i j i ć, *Antropogeografski i etnografski spisi*, Beograd, Knjiga 4, Tom I

²⁰ M i l i s a v L u t o v a c, *Gora i Opolje-Antropogeografska proučavanja*, 1955, Srpski etnografski zbornik, knj.LXIX 35

²¹ Isto, str. 53.

²² P a v l e I v i ć, *Izabrani ogledi*, III, Niš, 1991.

²³ R a d i v o j e M l a d e n o v i ć, *Govor šarplaninske župe Gora*, Beograd, 2001.

I Jovan Cvijić se na početku prošloga vijeka bavio pitanjem jezika stanovnika Gore: "Ali i sada skoro svi Arbanasi u Gori govore srpski, samo mešaju mnoge arbanaške, turske i bugarske reči, poslednje poglavito zato što svake godine provedu po nekoliko meseci u pečalbu u Rumeliji. Ovi mladi poturčenjaci sebe zovu Torbešima."²⁴

Međutim, Cvijić nije obišao Goru na svom putovanju po Balkanskom poluostrvu, mada je bio veoma blizu, i sa jedne i sa druge strane Šar-planine. Interesantno je njegovo mišljenje koje je iznio o Aromunima, a posebno zanimljiv je njegov stav o Mijacima i Torbešima: "Po svim prirodnim osobinama ovo je mogla biti jedino oblast aromunskih stočara. Verovatno da su oni tu živeli u početku Srednjega veka, a nesumnjivo je, da su se po njoj i docnije naseljavali. Oni su provodili leto na suvatima, a zimi su se spuštali na jug Balkanskog Poluostrva, u jegejsko ili jadransko primorje."

Interesovanje za Goru od strane srpskih naučnika ne prestaje ni danas, već je poslednjih dvadesetak godina pojačano. Intenziviraju se aktivnosti na promociji "goranske etničke grupe" što je rezultiralo velikim projektom SANU *Šarplaninske župe Gora, Opolje i Sredska* (poznatijem po skraćenici GOS)²⁵. Istraživanja na terenu su povjerena Geografskom institutu "Jovan Cvijić" i trajala su u periodu od 1991 - 1994. godine. U ovaj Projekat je bilo uključeno i dvadesetak drugih naučnih i stručnih ustanova i 93 istraživača. Rezultati "istraživanja" su kasnije publikovani i objavljeni u tri knjige na preko hiljadu stranica. Na ovom Projektu je radilo i nekoliko saradnika iz Gore, ali je Harun Hasani ideolog, organizator i pokretač svih aktivnosti na ozvaničenju "goranske etničke grupe".

Na samom početku druge knjige GOS-a govori se o potrebi hitnosti ozvaničenja ove 'grupe' te autori ističu da "...stoji činjenica *da Goranci jesu posebna etnička grupa* koja je ne samo odolela albanizaciji i aspiracijama makedonskog nacionalizma, već je u svom entitetu sublimirala brojne elemente i oblike srpsko-slovenskih i pravoslavnih etnokulturnih korena i slojeva, izgradivši osećanja i ponašanje bliske srodnosti sa srpskim narodom uz puno angažovanje u kulturnom i političkom životu svoje države Srbije. Stoga je status etničke grupe za Gorance sada formalno pitanje koje bi trebalo sankcionisati pre narednog popisa stanovništva...Međutim, takvoj odluci treba da prethodi organizovana stručno-informativna akcija koja bi imala za cilj da sveukupnom goranskom entitetu razjasni značenje pojma etničke grupe i određene prednosti takvog statusa u smislu očuvanja etničkog i civilizacijskog identiteta."²⁶

Međutim, nešto kasnije autori Projekta potpuno razotkrivaju svoje prave namjere. Govoreći o kulturnoj baštini Gore, naučni savjetnik SANU Milan Ivanović piše: "U svakom selu postoje mesta ili nazivi gde su se nalazila stara srpska groblja i crkvišta. Nažalost, proces nestajanja tih spomenika je takav da su oni skoro potpuno iščezli, pa je poslednji čas da se preduzmu mere za arheološka i ostala istraživanja, kako bi se bar u naučnoj i stručnoj literaturi zabeležilo njihovo postojanje i današnje stanje, a potom da se preduzmu mere za njihovu zaštitu, valorizaciju, *pa i mogućnu revitalizaciju*."²⁷

Tvorci Projekta su svjesni da samo izdvajanjem Gorana(ca) iz muslimanskog korpusa mogu uspjeti u svojim namjerama, te stoga to pitanje veoma često potenciraju

²⁴ J o v a n C v i j i ć, isto

²⁵ SANU, Geografski institut "Jovan Cvijić", Šarplaninske župe Gora, Opolje i Sredska, Beograd, 1995.

²⁶ Projekat GOS, Knjiga 40/II, Beograd, 1995, str. 4-5.

²⁷ Isto, str.456.

u svojim stavovima : “Goranska etnička grupa se po svom kulturnom i etnopsihičkom entitetu bitno razlikuje od svih ostalih muslimanskih populacija u zemljama prethodne Jugoslavije. To se prvenstveno odnosi na bošnjačko-sandžački etnonacionalni supstrat iz koga je, uostalom, i stvorena politička muslimanska nacija početkom 60-tih godina voljom tadašnje jugoslovenske i bosansko-hercegovačke političko-ideološke vrhuške”²⁸

Mnogi stavovi iz ovog Projekta su postali i zvanični stavovi državne politike Republike Srbije u zadnjih petnaestak godina.

3.2. Šezdesetih godina prošloga vijeka počinje pojačano interesovanje za Goru autora iz Makedonije. Od makedonskih autora o Gori su, između ostalih, pisali: Blaže Ristovski, Filip Kavajev, Galaba Palikruševa, Aleksandar Stojanovski, Božidar Videovski, Nijazi Limanoski i dr. Svi oni bez izuzetka zastupaju tezu o makedonskom porijeklu Gorana.

Blaže Ristovski, iz Instituta za folklor, je obilazio sela u Gori i prikupljao građu, prije svega, folklornu i muzičku. Rezultat njegovih istraživanja su pjesme objavljene u časopisu Makedonski folklor br.3-4 za 1969. godinu. U dužem predgovoru pokušao je da narodno stvaralaštvo Gore smjesti u makedonske okvire.

I drugi makedonski autori su se bavili ovom problematikom. Božidar Videovski je proučavao jezik Gore i objavio nekoliko radova na tu temu. (*Govorot na seloto Mlike, Goranskiot govor*). On goranski ubraja u periferne makedonske govore i smatra da “goranski govor najvećim djelom dijalekatske osobenosti vezuju za debarski govorni tip.” Slično mišljenje ima i A. M. Seliščev koji goranski definiše kao severozapadni makedonski govor.

Nijazi Limanoski, koji je inače i sam Torbeš iz Rostuše, postao je poznat radeći na tezi da su Torbeši Makedonci muslimani. On u svojoj knjizi *Islamska religija i islamizirani Makedonci* piše : ”Zbog vjerskog fanatizma i zabluda pojedini socijalni slojevi među Makedoncima muslimanima koji se uglavnom nalaze na nižem prosvjetno-kulturnom nivou, izloženi su stalnim pritiscima iz neprijateljskih pobuda. Cilj ovih presija je da se izjednači vjerska i nacionalna pripadnost, tačnije, da ovakav kurs ostane vječno pravilo. Naime, to je trajni interes neprijateljski orijentisanih sila, vjerskih dogmatika i zaslijepljenih muslimanskih fanatika koji po svaku cijenu žele da vrata točak historije.”²⁹ Ova knjiga je objavljena 1989. godine, prije nego što je započeo raspad bivše Jugoslavije.

Intereovanje za Goru od strane makedonskih autora nije prestalo ni nakon rata na Kosovu, već je pojačano i poduprto od strane najviših državnih institucija. Oglasio se i Svjetski makedonski kongres sa prijedlogom mjera za zaštitu makedonske manjine na Kosovu (prije svega u Gori). Istu zabrinutost je u nekoliko navrata iznijela i Vlada Republike Makedonije koja je nedavno, 10. maja 2008. godine, u Brodu otvorila i svoju kancelariju.

3.3. Od bugarskih autora o Gori su pisali: Vasil K’nev, Jordan Ivanov, Stojan Šiškov, S. Seliščev, a od mlađih autora Emil Milanov, Tanja Mangalakova i dr.

Bugarski lingvista S. Mladenov (*Istorija na b’lgarski ezik*) tvrdi da je goranski govor sa čisto bugarskim elementima.

²⁸ Isto, str.14.

²⁹ N i j a z i L i m a n o s k i, *Islamskata religija i islamiziranite Makedonci*, Makedonska kniga, Skopje, 1989.

Bugarski naučnik Jordan Ivanov je još na početku XX vijeka zapisao: "Oblast Gora leži između Šare i Koritnika uz pritoke rijeke Ljume. Cijelu kotlinu naseljava staro bugarsko stanovništvo Gorani, Goralije koji su u XVII i XVIII vijeku bili primorani da prime muhamedanstvo. Poznati su pod imenom Torbeši, dobijenom od susjednih Bugara. Gorani, pak, sami sebe zovu Turcima, dok u internom razgovoru priznaju da se zovu Torbeši i da su staro mjesno stanovništvo bugarskog roda koji su islamizirani, tj. primili muhamedanstvo. Gorani - Torbeši kući govore bugarski jezik."³⁰

Ovakvo tumačenje nije jedino i prisutno je kod većine bugarskih autora iz ovoga pa i kasnijih perioda. Posebno je pojačano interesovanje bugarskih naučnika i političara nakon rata na Kosovu. Mnogi od njih obilaze Goru, pišu o njoj i njenom stanovništvu, nude bugarsko državljanstvo i pasoše sa namjerom da pokažu brigu za svoje "sunarodnike".

3.4. Od albanskih autora pisali su Selami Pulaha, Nazif Dokle, Shefqet Hoxha, Qamil Mataj, Hajriz Meleqi i dr. Neki od pomenutih autora su i sami porijeklom iz albanskog dijela Gore.

Analizirajući osmanske dokumente iz Istambula profesor Selami Pulaha je došao do konstatacije da je "islamizacija u oblasti Gore započela 1559. godine i nastavljena je sve do 1579. godine i do kraja XVI stoljeća"³¹

Qamil Mataj je u monografiji o Mula Rasimu Zapodskom, između ostalog, iznio i svoj stav o porijeklu stanovnika Gore napominjući da je "ovo stanovništvo autohtono albansko stanovništvo i nije slovensko stanovništvo". On dalje nastavlja da su oni koji Goru nazivaju "slovenskom enklavom a Gorane smatraju Srbima, Makedoncima ili Bugarima" ništa drugo do pseudo historičari. Dalje navodi da "ovakva mišljenja svoje izvorište imaju u kuhinjama koje proizvode otrovna jela u Beogradu ili u Makedoniji"³².

3.5 Od turskih autora o Gori su pisali i Dr Tulin Çoruhlu i Dr Yaşar Çoruhlu. Oni su 2007. godine objavili knjigu *Gora – halk sanatları*³³ (Gora – narodni zanati) u kojoj su na izvanredan način obradili narodno stvaralaštvo i umotvorine u Gori. U knjizi su na ilustrativan način prikazali ogromno i bogato kulturno nasljeđe Gore kroz stoljeća. Osim toga obradili su i prikazali muslimanske spomenike i natpise na njima sa posebnim osvrtom na nadgobne nišane. U dijelu knjige o historijskom porijeklu govore o Kumanima, Pečenezima i drugim narodima sa istoka koji su nestali ili se pretopili sa drugim narodima. Da bi se dala iscrpnija analiza ove knjige, potreban je kvalitetniji prijevod sa turskog jezika.

3.6. Od autora koji su porijeklom iz Gore među prvima se ovom problematikom počeo baviti Harun Hasani. On je 1987. godine objavio knjigu *Goranske narodne pesme*, prvu samostalnu knjigu narodnih pjesama iz Gore.³⁴ Knjiga ima svojih vrijednosti, mada je nastala u vrijeme kada su na političkoj sceni tadašnje Jugoslavije, odnosno Srbije, vršene pripreme za ustoličenje memorandumskih planova i ciljeva. Autor ove zbirke je od početka bio najznačajniji zagovornik "srpske opcije"

³⁰ Jordan Ivanov, Blgaro-albanska etnička granica, *Makedonski pregled* 4, Sofija, 1925.

³¹ Selami Pulaha, *Studime historike*, Tirana, 1976.

³² Qamil Mataj, Mulla Rasim Zapodi, monografi, Prizren, 2002. str.10

³³ Dr Tulin Çoruhlu, *Gora- halk sanatları*, Istanbul, 2007.

³⁴ Harun Hasani, *Goranske narodne pesme*, Jedinstvo, Priština, 1987.

u Gori. Kasnije je bio i saradnik Srpske akademije nauka i umetnosti u Projektu GOS (Gora, Opolje i Sredska).

Harun Hasani, koji trenutno živi u Beogradu, je 2001. godine na vijest da je bosanski jezik ušao u Statut opštine Dragaš kao službeni jezik, za beogradske Večernje novosti izjavio: "Goranski jezik pripada slovenskoj grupi jezika i ima srpsku osnovu kao što Goranci imaju srpsko poreklo. Uvođenje bošnjačkog jezika predstavlja pokušaj cepanja srpskog korpusa, odvajanje Srba i Goranaca i guranje Goranaca tamo gde nikad nisu ni pripadali. Neće naša deca u Gori valjda da uče i govore "bošnjački" umesto svog maternjeg, srpskog."

Želim prokomentarisati ovu izjavu koja nema nikakvu naučnu niti političku odmerenost. I najekstremniji srpski autori imaju mnogo više obzira i pažnje kada pišu o porijeklu Gorana i njihovog govora. Vidjeli smo da Pavle Ivić i Radivoje Mladenović ovoj problematici prilaze sa dosta opreza, jer ne žele da olakim ocjenama naruše svoj naučni dignitet. Isto tako želim naglasiti da je goranski govor podjednako udaljen i od srpskog i od bosanskog jezika koji su gotovo 150 godina egzistirali u okviru jednog jezika (srpskohrvatski/hrvatskosrpski) i razlike među njima su više političke nego lingvističke prirode. Goranski može biti bosanski u onoj mjeri u kojoj mogu biti srpski govori Siriničke Župe i Vranja.

Nedavno je u Beogradu Behadin Ahmetović, jedan od potpisnika Apela³⁵, objavio "knjigu" pod naslovom *Gora i Goranci*³⁶. Zapravo, to i nije knjiga, već primitivni pamflet i zbir prostih informacija prikupljenih na terenu uz pomoć "podobnih" saradnika. U najvećem dijelu knjige "autor" prepričava drugu knjigu iz projekta GOS. Tek ponegdje, svojim stavom, nadmaši svoju duhovnu i ideološku sabraću.

Ne znam da li postoji knjiga sa toliko mržnje i pljuvanja po Islamu i muslimanima. U prvom dijelu "knjige", u podnaslovu *Nekad pravoslavna Gora*, govori o islamizaciji: "Proces islamizacije omogućuje naseljavanje neslovenskog stanovništva. U 17. veku Goru zahvata proces islamizacije a tom zlu pridružiće se i bolest kuga, što je uslovalo smanjenje broja stanovništva srpskog korena."(str.11.)

Da bi "dokazao" da je Gora zaista bila pravoslavna, on na neprimjeren način iznosi neka nagađanja: "U pojedinim selima su nađeni ostaci crkve i krstova, a u muslimanskim kućama u ovim krajevima čuvaju se ikone, i crkvene knjige, čak i na pernicama su ornamenta sa krstovima u narodnom vezu. Istočni deo kuće nazivaju kandilovsko mesto, a neke kuće imaju kandilo iako su muslimani."(str.11-12.)

A onda nastavlja u sličnom tonu, iznoseći nešto što se ne može čuti ni od najekstremnijih šovinističkih predstavnika:

"Jedno od interesantnih pitanja kada su u pitanju Goranci – Srbi Muhamedovske veroispovesti iz kojih razloga 1912. godine, kada su Kosovo i Metohija oslobođeni od Turaka, nisu se vratili u svoju prvobitnu pravoslavnu veru kada im je to nuđeno od strane vlasti Kraljevine Srbije...Poznato je da su Goranci, kao pravoslavci poslednji primili islam pa je to čudno zašto se nisu vratili svojoj veri."(str.12.)

Ovo mogu napisati samo oni koji su proizvod i kombinacija vulgarnog ateizma, nedovršenog komunizma i šovinizma Čosićevog tipa. Oni nisu svjesni da je Islam u Gori historijska i civilizacijska tekovina i da ne zavisi od dnevne politike i propagande.

³⁵ Apel grupe građana Goranaca, 1996.

³⁶ B e h a d i n A h m e t o v i ć, *Gora i Goranci*, INTER JU PRES, Berograd, 2000.

Oni se stide i pljuju na svoje djedove a Islam doživljavaju kao zlo i upoređuju ga sa kugom. A znaju da su poslije 1912. godine mnoga sela u Gori ostala pusta i prazna da su rijeke muhadžira (madžirlija) krenule put Turske kako bi, pored ostalog, sačuvali i Islam. I Behadin Ahmetović piše o ovom “madžiru”, ali kako : ”Kada su Kosovo i Metohija oslobođeni od turskog ropstva 1912. godine dolazi do iseljavanja Goranaca u Tursku, tako da su čitave mahale u tim selima ostale puste.”(str.54.)

Veoma je čudno zašto se Goranci iseljavaju nakon “oslobođenja” od ropstva i zašto baš u Tursku koja je dosta daleko i od koje su se “oslobodili”. Što se nisu iselili u Prizren ili Tetovo, ili pak u Šumadiju koja je dosta bogata, pošto navodi da su se iselili zbog gladi i “dve sušne godine”. Stvar je u tome što Behadin Ahmetović i njemu slični ne vide i ne shvataju glavnu dimenziju ovog problema.

U pomenutom “Apelu” od 20. juna 1996. godine, upućenom Srpskoj akademiji nauka i umetnosti i još nekim institucijama u Srbiji, ”grupa građana Goranaca” javno pokreću pitanje “statusa Kosova i Metohije i teritorijalnog obuhvata ove južne Pokrajine”. Sasvim sam siguran da ovaj Apel nije pisala ova “družina”, već neki akademik iz Beograda a ovima je samo dostavljen na potpis. Po stilu pisanja to je mogao uraditi neko ko ima visoko akademsko obrazovanje i stil koji se ne razlikuje od onog kojim je pisan Projekat GOS. Potpisnici ovog Apela ističu da “artikulišu stav i raspoloženje ogromne većine ljudi goranske etničke grupe” i mole pomenute institucije da ih ne “ostave u bespuću bezobzirnih balkanskih političkih igara koje bi u nekim varijantama zbrisale sa etničke karte i iz bogate duhovne riznice Stare Srbije i nas Gorance, i nama najrodnije Srbe i muslimane srpskog maternjeg jezika...”³⁷ Oni dalje ističu da su uspjeli da prepoznaju “nacionalističke ciljeve bošnjačko-sandžačkih emisara” i da su se oduprli “viševekovnom pritisku albanizacije”.

Na četvrtoj strani Apela pomenuta “grupa” potpisuje nešto što normalan čovjek ne bi uradio, osim ako mu je ugrožen život. Kod ovih ljudi to nije slučaj, već indoktrinacija koja ih je dovela do ovog stepena. Oni i ne znaju za granicu pada, pa ističu: ”Mi, Goranci, smo ljudi racionalne pameti, tolerantni, trudoljubivi, oprezni, prilagodljivi i izdržljivi, a pre svega privrženi svom zavičaju i identitetu, kao i državi Srbiji koja nas je prihvatila kao slobodne i ravnopravne građane, odomaćene u Beogradu i skoro svim srpskim gradovima. Mi smo svesni svojih *srpsko-slovenskih korena, te i hrišćansko-pravoslavne komponente u slojevitosti naše bogate tradicionalne duhovne kulture* koju negujemo i u zavičaju i širom našeg rasejanja po Srbiji, Makedoniji i ostalom svetu. Mi govorimo posebnom varijantom srpskog jezika, ćirilice smo pismenosti i duhovne i genetske srodnosti ne samo sa Starosrbijancima, već sa srpskim narodom uopšte. Mi nismo Makedonci (Makedonski Muslimani – Torbeši – kako nas ponekad svojataju), a još manje Bošnjaci, ili neki drugi flotantni* Muslimani. Dakle, ne pripadamo novokomponovanoj političkoj muslimanskoj naciji, a najmanje albanskom i turskom etnicitetu. Mi smo, jednostavno – posebna etnička grupa...”³⁸,

3.7. U posljednje vrijeme pojačano je interesovanje za Goru i autora porijeklom iz Gore i onih koji pripadaju bošnjačkom krugu. Prije svih tu je Nazif Dokle iz albanskog dijela Gore, zatim Mesud Islamović, Muhamed Nezirović, Husein Bašić, Džemaludin Latić, Alija Džogović i drugi. Mnogi od pomenutih autora dali su svoj doprinos rasvijetljavanju ovog problema i analitičkim i realnim pristupom

³⁷ Apel grupe građana Goranaca , str.1.

* Flotantni - neodređeni, kolebljivi

³⁸ Isto, str.4

pokušali da se izdignu iznad dnevnopoličke prosečnosti kojom su, do sada, bili opterećeni mnogi proučavaoci goranskog fenomena.

Takođe je i Ramadan Redžepari objavio dvije knjige pripovjedaka – *Čekmedže I i II*³⁹ što doprinosi da se praznina koja je postojala u oblasti pripovjedne građe iz Gore polako popunjava.

4. Aromunski tragovi u Gori

O aromunskim (vlaškim) elementima i tragovima u Gori pisali su mnogi autori koji su se bavili ovom problematikom. Istina je da su to činili usput i sa oprezom. Niko od njih do sada nije dublje analizirao ovu materiju, vjerovatno, ne želeći da se upušta u nešto što nije bilo zahvalno u vremenu stvaranja velikih nacionalnih projekata.

I pored toga što su mnogim autorima bile poznate činjenice da se još u srednjevekovnim srpskim spomenicima često pominju Vlasi u planinskim oblastima u okolini Prizrena⁴⁰ oni to nerado koriste u svojim radovima o Gori i Goranima. To čine iz razloga što se ovo ne uklapa u njihove tvrdnje o isključivo srpskom porijeklu ovog stanovništva.

Koliko nam je poznato, u novije vrijeme, Jovan Cvijić je prvi načeo ovu problematiku i, kao dobar poznavalac balkanske antropografije, nije mogao a da ne primijeti prisustvo vlaških (aromunskih) tragova na prostoru Šar-planine.

Ni M. Lutovac, jedan od tvoraca teze o srpskom porijeklu Gorana, nije mogao a da ne konstatuje značajno prisustvo aromunskih, odnosno, vlaških tragova u Gori. On je u svojoj knjizi o Gori zapisao: "*Vlaški tragovi su očigledni u prezimenima goranskih rodova, na primer Ziza – Zizinci, Renda, Bajmakovci, Mandakovci i dr. Osim toga, i topografski nazivi Vlaški put, Vlaški potok, Vlaške livade, Barbula, ukazuju na prisustvo Vlaha u Goranskoj župi.*"⁴¹

Proslava i obeležavanje "Babe" i Sredzime u Gori nisu slučajne. Sredzima je poznata i kao Sv. Atanas. A poznato je da je ovaj svetac slava svih stočara Vlaha. U Brodu i nekim drugim selima, naročito u albanskom dijelu Gore, još uvijek živi tradicija koja je vezana za ove dane, odnosno praznike.

I Nazif Dokle, vrstan poznavalac ove materije, čiji su stavovi o porijeklu Gorana na makedonskim pozicijama, uz detaljnu analizu nezaobilaznog bogumilskog pokreta, ipak nije ostao ravnodušan kada su u pitanju aromunski tragovi i uticaji na porijeklo stanovnika Gore. On o tome, između ostalog, piše:

"Na Kosovu, duž doline dva Drima, prisustvo Aromuna sada je već potvrđeno. Izvori govore da su oni prisutni i u Gori. Toponimi Šištevec koji možda potiče od *Šištofc* (vlaško selo), *Vlahinica* (Borje), *Vlani Sad* (Crnojeljevo) jasno označavaju aromunske ostatke. Pominjanje Vlaha u pjesmi (S'nce zajde među dve planine,/a ja legna među dve Vlahine), mikrotoponim *Šundinci* (mahala u Borju) od *Šunda* tipičan je aromunski patronim u Korči i Đirokastu, aromunske pozajmice u govoru Gore (junec, urda, ćulja, ćučulj, skut, šljakulj, hrukulj, i dr.), patronim *Vlaca* (Pakiša) zajedno sa toponimima *Ljupanovci* i *Ljupanovo Jabuče* su drugi argumenti koji idu u prilog ovome..."⁴²

³⁹ Ramadan Redžepari, *Čekmedže*, Alem, Prizren, 2005.

⁴⁰ Jovan Cvijić, isto str.

⁴¹ Milisav Lutovac, Gora i Opolje...

⁴² Nazif Dokle, *Goranski narodni pesni*, Skopje, 2000.

Dokle smatra da je uporedo sa Goranima (Torbešima), prisustvo Vlaha (Aromuna)⁴³ i Juruka⁴⁴ ali i Albanaca⁴⁵, sada već asimiliranim, u Gori već potvrđno. On, ipak, smatra da teza o asimiliranom autohtonom arumunskom supstratu nema historijske osnove.

On ističe da je uticaj osvajanja u ovim zonama toliko udaljenim manje moguć, i da je bio suviše blijed i nedovoljno jak da bi završio asimilaciju. Drugo, smatra, da bi, ako prihvatimo ovu tezu, njihov uticaj na jezik, kulturu i slično bio srpski (a ne makedonski, kao što je ovdje slučaj), zbog njihove duge vladavine i uticaja pravoslavne crkve, koji je bio još duži u ovoj zoni.⁴⁶

Cincarski, odnosno vlaški elemenat je nezaobilazan u dokumentima srednjeg vijeka, mada pojedini autori žele da ga marginalizuju i minimiziraju.

Vlasi se pominju u gotovo svim srpskim srednjovekovnim spomenicima. Još u prvim decenijama XIII vijeka, u Žičkom natpisu Stefana Prvovenčanog, govori se o Vlasima. I u ovom dokumentu mnogi Vlasi imaju slovenska imena što potvrđuje tezu da je asimilacija Vlaha započela u ranoj fazi srednjeg vijeka.

Donosimo samo dio imena Vlaha iz Žičkog natpisa Stefana Prvovenčanog iz 1220. godine. Dobar dio ovih imena se mogu pratiti kroz onomastiku Gore koja je sačuvana do danas. Neka od ovih imena su identična sa onima iz turskog teftera iz 1579. godine, druga sa sačuvanom toponimijom, a neka sa sačuvanim imenima goranskih rodova.

"A ovo su Vlasi koje smo dali ovoj crkvi – ovo su imena: Grd, Gostilo, Vojihna, Dragšan, Zlina, Miraš, Njeguš, Sina, Draguš, Pačen, Bun, Stan, Dajša, Berilo, Njeg, Draguš, Tudor, Lucan, Kuman, Brapa, Radiš, Rad, Mik, Berilo, Čuč, Prodan, Kuman, Mrgela, Raduš, Buč, Turjak, Ljev, Vasil, But, Braja, Ilija, Bukor, Rad, Bala, Sracin, Milac, Sina, Vlad, Budin, Kuman, Bukor, Rad, Ponjeg, Rug, Dragut, Bogdan, Tolak, Lubota, Kulin, Tudor, Bukor, Nanota, Sina, Njeg, Berilo, Buckat, Gugota, Pružin, Doda, Miroš, Veljan, Sracin, Bogdan, Stan, Dedol, Pljen, Gripon, Šarban, Bun, Draguš, Trusen, Singur.."⁴⁷

Isto tako Vlasi se pominju i u Dečanskoj povelji iz 1330. godine.

U Dušanovom zakoniku⁴⁸ nekoliko članova je posvećeno pravima Vlaha. U članu 82. govori se o Vlasima i Arbanasima: «Gde preстоје Vlah ili Arbanasin na selu, na tome selu da ne stane drugi, za njim idući, akoli silom stane, da plati potku i što je popasao».

Jedan značajan dokumenat koji se odnosi na popis stanovništva sela Kruševa iz 1579. godine a koji sam dobio iz Istambula preko nekih prijatelja daje novo svjetlo na porijeklo etnogenezu stanovnika Gore i biće od velike koristi svima koji se bave ovom problematikom. Original ovoga dokumenta, kao i ostali materijali sa ovoga popisa, koji obuhvata i ostala goranska sela, nalazi se u Turskoj, u Arhivu za Balkan, zaveden pod brojem 449. Materijal sa ovoga popisa, koji se odnosi samo na

⁴³ Nazif Dokle, isto, str. 58.,

⁴⁴ Alija Džogović, također, U stihovima jedne folklorne pjesme u Gori stoji:

“ – Han’me mlade kad’ne,

Ne me zimaјte naduša,

Juruci će me utepaje

- Juruci ni se v’ planina,

Da strižet vovna jarina. “

⁴⁵ Pulaha, Selami, Krahinat e Sanxhakut të Dukagjinit, “Studime historike”, 3 1973, str. 38 - 39.

⁴⁶ Nazif Dokle, isto

⁴⁷ Žički natpis iz XIII stoljeća

⁴⁸ Dušanov zakonik,

Kruševo, nalazi se na str. 219 – 220. Ova fotokopija je ovjerena pečatom Arhiva i nosi datun izdavanja 22. 05. 2001. godine.

Pri dnu ovog dokumenta, u rezimeu, stoji da je u selu Kruševu bilo sedam stanovnika muslimana (Muslim), šezdeset i jedan hrišćanin (Hiristiyan) i tri osobe označene kao bekar. U ovom dokumentu nalaze se samo imena punoljetnih muškaraca, jer se žene ne popisuju, osim ako je neka žena nosilac domaćinstva. To je mogla biti udovica ili samohrana osoba. U ovom dokumentu nema nijedne popisane žene.

Ovo je spisak popisanih stanovnika Kruševa iz 1579. godine:

Havass-i Humayundan Avan Nahiyesine tabi Kroševo karyesi: 1579.

Abdullah oğlu⁴⁹ Ahmet, Abdullah oğlu Gafer, Seyyit Mehmet oğlu Mustafa, Dabağ oğlu Yusuf, Abdullah oğlu Ibrahim, Abdullah oğlu Huseyin, Abdullah oğlu Sulejman, Polat veledi⁵⁰ Avan, Polat veledi Piri, Gun veledi Solmaz, Solmaz veledi Ustuvan, Avan veledi Nigo, Tuna veledi Nigo, Nigo veledi Laran, Zimmi veledi Biše, Biše veledi Usturas, Isak Lomič, Ustuvan Nigola, Ustuvan Nigo, Nigo Lale, Yuvan Ustuvan, Dodo Zampir, Dazinlu Ajvan, Dodo Javan, Javan Ustuva, Guldan Nigo, Nigo Nigola, Landon Domiç, Polat Dimitri, Rase Lespo, Zuluf Domanič, Zuluf Gurci, Dimitri Nigola, Niv Zili, Ugras Liponas, Marko Navl, Lolo Zagol, Javan Gurun, Juvan Nigo, Zulef Dimitri, Zulef Nigo, Budan Piri, Budan Kurt, Kurt Nigo, Deriç Nigo, Zulef Ustuvan, Zulef Nigin, Polat Ustuva, Niv Istango, Javan Danyo, Javan Nuce, Nigo Laran, Javan Zulfikar, Javan Ishak, Ismail Bukin, Mečin Beše, Domiç Beše, Budan Nigo, Nigo Ustivane, Bogdan Nigola.

Šta pokazuje ponuđeni dokument i šta se može zaključiti na osnovu njega?

Ovaj dokumenat će, kao i ostali dokumenti sa popisa u drugim selima Gore i Župe iz ovog vremena, otkriti mnogo nepoznanica i dilema koje su do sada postojale u vezi porijekla i etnogeneze stanovnika ovih oblasti. To zahtijeva dobru i neutralnu analizu kao i naučni pristup koji je izvan uticaja dnevne politike.

Pošto dobro poznajem onomastiku sela Kruševa, mogu praviti paralele na relaciji ovog dokumenta i trenutnog stanja u ovom selu u pogledu toponimije i antroponimije. Ono što pada u oči jeste poklapanje mnogih sačuvanih imena rodova i prezimena sa onima iz dokumenta. Problem je što su nakon 1912. godine mnoge porodice iz Kruševa migrirale u Tursku, te se na taj način prekinula veza koja je dotad postojala. U međuvremenu su između dva svjetska rata, ali naročito poslije Drugog svjetskog rata, mnoge porodice u Gori dobile nova prezimena. Ipak, pokušaćemo napraviti određenih paralela.

Prezime Piri iz dokumenta sačuvano je kao toponim Pirove njive, prezime Lipanos sačuvan je kroz patronim Ljupanke, Mečin kroz toponim Mučinova, prezime Zagol sačuvano je kroz patronim Žagoljče i sl.

I poznati književnik Alija Džogović, analizirajući fotokopiju dokumenta o popisu stanovništva sela Kruševa u Gori, primjetio je da “ovi antroponimi imaju onomastičko-lingvističke karakteristike vlaško-aromunskog korpusa, što potvrđuje činjenica da su Kruševo i ostala sela u Gori, i na cijeloj Šar-planini, u predturskom periodu bila naseljena i Vlasima (u izvjesnoj mjeri slavizirana)”⁵¹ te nastavlja da “uvjerljivo proizilazi da su nosioci ovih antroponima osobe vlaško-aromunske etničke pripadnosti. Prema ovome teze I. Jastrebova i M. Lutovca i drugih interesenata o

⁴⁹ *sin* (ako je musliman)

⁵⁰ *sin* (ako je zimija, nemusliman)

⁵¹ A l i j a D ž o g o v i ć, Jedan interesantan dokumenat sa popisa stanovništva 1579. godine u Gori, Takvim, Prizren, 2003. god. str. 69-76

slovenskoj strukturi stanovništva u ovoj šarskoj oblasti u 16. vijeku, i ranije, nijesu prihvatljive ni sa istorijskog niti sa etničko-onomastičkog aspekta.”⁵²

Nakon iscrpne analize ponuđenog dokumenta, Džogović zaključuje: “U ovom kontekstu, i imena ličnosti koje se pominju u Povelji manastira Sveti Arhanđeli u Prizrenu odnose se na pripadnike vlaške etničke zajednice. Svakako, ove su ličnosti mogle biti u službi zvanične vjere (pravoslavne) i državnog aparata (Nemanjića i njihovih nasljednika). Tako neki antroponimi u starim zapisima (na primjer: rebečki pop Glavat, pop Vrano, i dr.) mogu biti samo nadimci osoba vlašskog entiteta u službi zvanične crkve.”⁵³

U Gori je sačuvana i bogata toponimija koja ima aromunsko-vlašku osnovu i koja može biti od koristi u daljem proučavanju porijekla i etnogeneze stanovnika Gore. Naročito će biti zanimljive i korisne komparacije sa drugim dokumentima, naročito sa turskim tefterima iz XV i XVI vijeka kao i sa drugim crkvenim zapisima iz ranijih perioda. Ovdje donosimo neke nazive mjesta (toponime) koji su do danas sačuvani u Gori:

Vlaška, Vla(h)inica, Stratorje, Mavra, Roša, Kozmina, Ljupanovo jabučje, Barbula, Orgosta, Dragaš, Krakošta, Orćuša, Pakiša, Kukaljane, Baljevo brdo, Šištejec, Radeša, Radov kamen, Orčikle, Vlaški potok, Vlaške livade, Kalina, Torce, Viljan, Gostil, Romanice, Štedin, Ploš, Gimitaš, Galaič, Orešek, Tumba, Ileve mlake, Mučinova, Pirova njiva, Kapeš, Bogdanov potok, Bogdanica, Murga, Muridža, Zabosovo, Midov izvor, Radunica, Pleote, Gurelj, Krastaec, Bijanec, Gramatnikoec, Mef, Atinica, Mijalove mlake, Balevo, Budev rit, Gramada, Grčke rupe, Grčko trlo, Uboza, Struga, Radočel, Vaganče, Bojčin kamen, Garje, Lucino, Karevo, Priporište, Kalabak, Def, Paraspor, Štezno, Čelepino, Đurđevica, Mangrece, (V)laškište, Borilojca, Šutman, Okletec, Kapeš, Dukance, Vlani sad, Vlača, Koselj, Bogdiče, Greša, Mef, Racevo brce, Vraca, Korije, Budinoec, Bureševac, Loticka, Drbuloec, Dršofora, Berova vodenica, Grdov dof, Julica, Klise, Nikelo brdo, Rapušnica, Selišta...

Ovdje su obuhvaćeni toponimi iz nekoliko sela, mahom u kosovskom dijelu Gore. Takođe, ovdje su dati samo toponimi za koje smatramo da imaju aromunsku osnovu. Toponimi u kojima preovlađuju slovenski elementi kao i toponimi u kojima su orijentalni elementi nisu prikazani. Ovakvih toponima, takođe, ima u velikom broju. Interesantno je da je kod većine toponima opšti dio slovenski ili orijentalni (livada, potok, kamen, brdo, izvor, raven, rit, mlake, rupe, dere, češma, sad, njiva, trlo i dr.), dok je pojedinačni dio imena aromunskog porijekla.

Isto je interesantno i to što toponimi sa aromunskom osnovom označavaju makro toponimiju (nazive sela, planina, rodova i sl.), dok ovi potonji označavaju mikrotoponimiju (nazive njiva, potoka, izvora i sl.)

Takođe, neka prezimena i imena rodova u Gori koji su sačuvani do danas, pokazuju značajno prisustvo Vlaha (Aromuna) u voj oblasti u ranom srednjem vijeku. Donosimo samo neka od njih koja mogu biti dobra osnova za dalja proučavanja i analize. Ovo su samo neka prezimena i imena rodova u Gori:

Bero, Toro, Dute, Prco, Duro, Žagulj, Aljabak, Ljupan, Kendo, Džajko, Kajrak, Mrčo, Krčo, Šutman, Kare, Šiko, Liko, Balje, Doda, Ese, Efe, Kaljo, Reka, Đuzel, Mutaš, Čolda, Čoko, Džindžo, Bajmak, Pajko, Ljajko, Piro, Šola, Nelja, Gorde, Ziza, Lila, Žila, Bogdan, Veljan, Lika, Mandak, Šarda, Cako, Čaja, Caro, Kajkuš, Kojčin, Čučulj, Renda, Ljokan, Kokle, Kalinka, Šata, Tonga, Kuka, Tudžar, Kokora,

⁵² Ibid, str. 70

⁵³ Ibid, str. 73.

Pupe, Kurt, Kuši, Žuljka, Bojda, Mido, Kesasi, Kotro, Amada, Bazda, Parko, Mikina, Mekača, Kačka, Karpać, Šuta, Drnda, Seba, Đafče, Butaljen, Šuša, Šuplja, Sulta, Sungur, Drango, Hočko, Čukulj, Boza, Mango, Kango, Gago, Balaban, Tutar, Tatar, Čajko, Drindo, Dočka, Ljuša, Koljo, Čapar, Paljoš, Barbut, Šuta, Šokar, Kržo, Tota, Gošo, Gugna, Bufle, Cura, Lompar, Čuč, Puhto, Rahte, Pure, Šurban, Đurdo, Šatkala, Krto, Prčko, Zijade, Pajče, Buza, Lala, Večka, Šišo, Kočo, Tunko, Džamper, Fidžgo, Džadžo, Tananaz, Bengo, Mento, Šop, Čičo, Mokoč, Baska, Pačka, Krapuš, Muše, Tuče, Tučka, Paša, Mata, Hoda, Nija, Gurguška, Panda, Šarda, Džolopan, Džejmen...

Donosimo i neka prezimena i imena rodova koji su do danas sačuvani u albanskom dijelu Gore a za koje, isto, smatramo da imaju aromunsku osnovu.

Bungurovci, Cekovci, Čabakovci, Čačka-Čačkinci, Čekorinci, Činarovci, Čkeprnovci, Čkorovci, Čupinci, Čučinci, Dalačinci, Damatovci, Dapkovci, Debrusovci, Dišovci, Dočovci, Drajčinci, Dupešovci, Fučkovci, Gidevci, Godžovci, Grošovci, Kapanovci, Karevci, Kumaničovci, Kuškovci, Lakovci, Markočovci, Maretovci, Niketevci, Piljuljevci, Puravinci, Škorovci, Šošinci, Šušljakovci, Vlačovci, Džaklevci, Kalabak, Griša, Murga, Vlača, Čaka, Draga, Šundo-Šundinci

U jeziku stanovnika Gore, to jest u goranskom govoru, postoje riječi i oblici iz romanskog (arumunskog) jezika kao što su: porta, mandža, urda, krljuk, drosulj, mrsulj, hrkulj, dropulj, ćulja, dada, bate, tarđuk, skut, ćaja, palavra, mendilj, junec, i druge. Isto tako i pojedini gramatički oblici su preuzeti iz romanskih jezika. Ovo je primijetio i Jovan Cvijić, koga su, mada je bio nestručan u ovoj oblasti, iznenadile romanske jezičke konstrukcije, kao što su “imam videno, čujeno, razbrano” (vidio sam, čuo sam, razabrao sam). Takođe je zapazio nedosljednju upotrebu člana, koji ima i značenje pokazne zamjenice kao i vrlo brz govor sa osobitim kratkim naglašavanjem.⁵⁴

I ovi jezički uticaji i tragovi zahtijevaju detaljniju naučnu analizu.

5. Zaključak

Porijeklo i etnogeneza stanovnika Gore je veoma složeno i kompleksno pitanje koje zahtijeva realan i sveobuhvatan naučni pristup. Uzimanje samo jednog njegovog dijela, kao odlučujućeg, je, do sada, mnoge autore odvodilo u pogrešan smjer. Posebno ističem da, u budućim istraživanjima goranskog fenomena, više niko neće moći zanemariti aromunsko-vlašu komponentu kao njegov veoma zanačajan segment.

Aromunsko-vlaške grupe su u jezičkom smislu veoma rano asimilirane, dok je vjerski (paganski) faktor bio usmjeren ka bogumilstvu. Stoga, u daljim istraživanjima Gore posebna pažnja mora biti posvećena tragovima i ostacima vjerovanja i kultova iz predislamskog i prethrišćanskog perioda o čemu je, koliko nam je poznato, do sada, jedino pisao Nazif Dokle.

Prilikom daljih proučavanja mora se obratiti posebna pažnja dokumentima srednjeg vijeka kao i turskim popisima (defterima) iz perioda od XV do XVII vijeka kada je izvršena i islamizacija Gore.

Ipak, smatramo da, pored popisnog materijala iz turskih arhiva, i sačuvana toponomastika i antroponimski sistemi u Gori ostaju najbolja osnova za dalja proučavanja i komparativne analize.

⁵⁴ J o v a n C v i j i ć, Balkansko poluostrvo

Prilikom daljih analiza mora se dovoljno pažnje posvetiti i izučavanju folkloru i tradicije Gorana, sa posebnim osvrtom na djelove muške i ženske nošnje, kao i na tip kuće i način stočarenja. Jer, u ovim sferama ima najviše ostataka vlaško-aromunskih tragova. Ovdje srećemo aromunsko-slovenski amalgam koji je po jeziku slovenski, ali se u njemu osjećaju aromunski tragovi i uticaji, počevši od tipa sela, kuće i nošnje pa do fizionomije i psihičkih osobina.

Pored pomenutog amalgama, mora se imati na umu i prisustvo Kumana i Pečenjega na ovim prostorima, možda i u samoj Gori, kao i neke moguće mješavne sa albanskim supstratom.

Isto tako i Juruci, Turci-stočari, kojih još ima u nekim djelovima Makedonije, pominju se u Gori. Toponimi Juruka i Juručke grobišta svakako upućuju na njih, kao što je Ahmed Juruk iz Broda sigurno bio pripadnik ovih stočara. Porodica Juruka se pominje i u Kukaljanu. Osim toga, u Brodu postoji porodica koja čuva prezime Pomak, što, svakako, upućuje na Pomake.

U Gori su živjele i neke romske porodice kojih danas više nema. Neke su se porodice iz Mlika, Kruševa, Zli Potoka i drugih sela iselile u posljednjih pola vijeka u Prizren. I danas njihovi potomci znaju iz kojeg su se sela doselili u grad. I Jastrebov pominje da u Gori postoji nekoliko "ciganskih" porodica.

Zato ističemo da je, kad je u pitanju etnogeneza stanovnika Gore, nezahvalno davati brze i jednostavne zaključke. To su do sada, sa manjim izuzecima, radili mnogi autori koji su pisali o Gori i porijeklu njenog stanovništva, te stoga imamo toliko udaljenih mišljenja i teza.

Mislim da smo ovim radom načeli jednu veoma izazovnu temu i pokrenuli jedno pitanje koje toliko dugo vremena čeka svoj odgovor. Aromunsko-vlaški tragovi u Gori su nesporni i predstavljaju značajan segment u etnogenezi ovog stanovništva, te im zato treba prići ozbiljno i bez predrasuda. Ovo, nikako, ne smije uticati na današnje nacionalno i vjersko oprijedljenje i osjećanje stanovnika Gore. Jer ono je uslovljeno mnogim historijskim promjenama koje su se dogodile na ovim prostorima u nekoliko proteklih vjekova.